

Ковнік С. І.,
доктор філологічних наук, професор, професор
кафедри української та світової літератур
Державний вищий навчальний заклад
«Криворізький державний педагогічний університет»

ПСИХОТИПИ МІСТЯН В ОКУПАЦІЙНОМУ РОМАНІ Г. ГУСЕЙНОВА «ОДІССЕЯ ШКІПЕРА ТА ЧУГАЙСТРА»

У статті проаналізовані з точки зору психопоетики образи містян в умовах окупаційного фашистського режиму. Авторка звернула увагу на те, що Г. Гусейнов, презентуючи спосіб мислення мешканців степового містечка в умовах окупації, не залишив поза увагою механізму сприйняття помітних змін умов життя представниками різних вікових, соціальних груп міста. В окупованому місті діє принцип соціальної ієрархії. Отже, в умовах окупаційного режиму відбуваються суттєві зміни однієї системи регламентацій іншою, мислення мешканців зазнає значних модифікацій. Місто за умов окупаційного режиму живе своїм життям, усі регламентації життя й поведінки громадян до окупації відходять на задній план.

Ключові слова: *психотип, містяни, окупаційний режим, зміни.*

В статье проанализированы с точки зрения психопоетики образы горожан в условиях оккупационного фашистского режима. Автор статьи обратила внимание на то, что Г. Гусейнов, представляя способ мышления горожан степного городка в условиях оккупации, не оставил без внимания восприятие изменения условий жизни представителями различных возрастных, социальных групп. Таким образом, в условиях оккупационного режима происходят существенные изменения в системе регламентаций поведения жителей города. Город в условиях оккупационного режима живет своей жизнью, а все регламентации жизни и поведения до оккупации отходят на задний план.

Ключевые слова: *психотип, горожане, оккупационный режим, изменения.*

This article represents citizen images in terms of occupation fascist regime through the prism of psychopoetics. The author points at the fact that H. Huseynov describes not only the life of the mindset steppe city inhabitants under conditions of the occupation regime, but also he draws attention to the perception of changes in the way of living conditions among people of different ages and social groups. The city has a principle of social hierarchy. So, in terms of the occupation regime considerable changes in system regulations are performed. The way of thinking among the inhabitants evolves significant modifications. The city being under conditions of occupation regime keeps on living its own life, but all the previous life and behavior regulations fade into the background.

Key words: *psychotype, citizens, the occupation regime changes.*

Сьогодні представники різних галузей науки активно вивчають вплив міста на людину, займаються розробкою поняття «образ міста», торкаються питань міської та сільської ментальності. Фактично усі зазначені поняття розглядаються з точки зору соціології. Як відомо, найкраще особливості психіки мешканців міст можна дослідити у скрутні або складні періоди історії країни. До таких складних періодів історики відносять окупаційний режим. З

історії вже відомі наслідки окупаційного режиму часів Великої Вітчизняної війни.

Соціологічні словники подають таке визначення поняття «окупаційний режим»: *«тимчасове захоплення території військами супротивника у ході збройного конфлікту»* [Біленький 2006:189].

Грунтовно про нацистський окупаційний режим у своїй книзі «Нацистський окупаційний режим на Кіровоградщині 1941–1944 рр.» (2014) розповів І. Петренко. На думку автора, *«матеріальними та трудовими ресурсами на окупованих територіях, зокрема, й Кіровоградщини, нацисти розпоряджались на власний розсуд. Тож, крім багатьох податків продовольством, грошима, обов'язкової праці на підприємствах, в установах, громадських дворах чи деінде, населення зобов'язували виконувати багато іншої роботи, не пов'язаної з основною, та накладали чимало зобов'язань, обмежень і заборон. Від цього визиск нацистами матеріальних та людських ресурсів краю перетворився на тотальний»* [Петренко 2014:71].

Використовуючи архівні матеріали, дослідник відзначив, що для мешканців м. Кіровограда (Кропивницький) *«впродовж всього періоду нацистської окупації гітлерівці обмежували місцеве населення в пересуванні за межами населених пунктів, воліючи, аби ті знали тільки один маршрут: робота – дім. Також окупанти запровадили комендантську годину. На час її дії, а це, як правило, нічні години, поява мешканців сіл і міст поза своїми житлами спричиняла покарання для порушників – штрафи та арешти. Тривалість перебування жителів області на вулицях постійно скорочувалася»* [Петренко 2014:81]. Усе це так чи інакше позначалося на способі мислення городян, які повинні були бути максимально уважними, зібраними, вміти швидко реагувати на будь-які зміни в режимі окупантів, а ще в таких умовах розвивалася особлива риса їхнього характеру – винахідливість.

Як стверджують сучасні історики, окупаційний режим в Україні мав певні регіональні відмінності. Найжорстокішим він був на території Райхскомісаріату, і до великої міри це було особистою «заслугою» гауляйтера

Еріка Коха. По-іншому склалася ситуація в генерал-губернаторстві, яке німці вважали частиною Рейху і утримували в суворій ізоляції від більшості українських земель, виходячи із стратегічного положення Галичини – території, наближеної до зони військових дій.

На думку А. Іржавської, *«Живучи в окупації, люди опинилися в умовах, коли майже зникла сама альтернатива життя і смерті. Вижити можна було, тільки відчайдушно намагаючись опиратися і психологічно, і фізично. Навіть якщо насилля і грабунки не зачепили кожную родину, то споглядання систематичних страт не могло не залишити відчуття морального пригнічення»* [Іржавська 2013:173].

Серед німецького командування були окремі керівники, які вважали за потрібне звернути увагу на культурний аспект українського суспільства, розбудити історичну свідомість українців, повернути їх на сторону рейху.

Проте, незважаючи на це, тут був узятий курс саме на нещадну експлуатацію ресурсів України, як матеріальних, так і культурних. У своїх планах підкорення та колонізації окупованої території України нацисти значну увагу приділяли налагодженню механізмів духовного пригнічення місцевого населення. Дії, спрямовані на духовне пригнічення українців, перетворилися на повсякденну практику німецьких окупантів.

Доля окупованих територій цікавила фашистів лише під кутом успішної реалізації своїх агресивних планів, а політика щодо цих територій, незважаючи на вдавану лояльність, ґрунтувалася на загальнонацистських політичних доктринах.

Окрім того, як стверджує А. Іржавська, населення отримало можливість порівняти радянський і німецький тоталітарні режими, і в багатьох моментах це порівняння було на користь комунізму, хоча симпатії до Радянського Союзу з'явилися лише після безпосереднього знайомства з жахами фашистського режиму. Німецька експлуатаційна система по суті не ставила на меті зробити життя українців кращим. Створення в Україні мережі «бюро праці», які спочатку вербували, а потім ловили і відправляли людей до Німеччини,

відновлення колгоспів, введення трудової повинності, нещадна експлуатація українських селян розвіяли ілюзії народу щодо щасливого майбутнього з німцями. Поступово становище змінилося не на користь окупантів.

Така політика окупантів із часом викликала відверту неприязнь у населення України, і більша його частина дедалі частіше віддавала перевагу збройній боротьбі з окупантами, чекаючи повернення радянської влади. Але сам факт сподівань на прихильність німецької влади свідчить, що значна частина мешканців України відчувала образу на радянську владу, що заперечувало тезу про ідейну згуртованість радянського народу.

Таким чином, тимчасове захоплення німцями території України виявило політичні настрої українців, сприяло активізації нових життєвих орієнтирів і цінностей. Будь-які обмеження свободи певним чином позначилися на способі мислення окупованого населення. Українці навчилися бути максимально уважними, зібраними, спостережливими, швидко реагувати на будь-які зміни в режимі.

Нещодавно криворізький письменник, лауреат Національної премії імені Т. Шевченка Г. Гусейнов презентував свій новий роман «Одіссея Шкіпера та Чугайстра» (2015). Письменник визначив жанр свого роману вже у самій назві – окупаційний роман. Роман презентує вигадане письменником місто на Херсонщині в часи Другої світової в умовах нацистської окупації.

Оскільки у сучасному літературознавстві цей твір зовсім недавно потрапив у коло наукових інтересів дослідників, спробуємо дослідити особливості формування психотипів міських жителів в умовах нацистської окупації.

Уже з перших сторінок роману Г. Гусейнов акцентує увагу читача на тому, що ще не окупована, але вже оповіщена про початок війни територія містечка зазнала суттєвих змін: *«Люди не витримували напруги й через це конфліктували, що назагал для степовиків-тугодумів не було типовим і в стороннього могло викликати хіба здивування. У неділю тисячолітній вигін на горі, що багатьом поколінням слугував базаром і де городяни нібито колись*

урочисто зустрічали Богдана Хмельницького, який їхав із Суботова на Микитинську Січ, аж стугонів він незрозумілих формальних лайок (і навіть безкровних бійок), ніби вони когось від чогось могли вбезпечити» [Гусенов 2015:12].

Жителі степового містечка в очікуванні непередбачуваних змін поводитися дивно: *«Багатоденна розгубленість і одночасно зосереджене очікування змін без будь-яких гальм у суспільстві компенсувалося підозрами та малозрозумілою ненавистю одне до одного (а кажуть, що біда гартує)»* [Гусейнов 2015:16]. Ось так мешканці міста думали й діяли напередодні нацистської окупації, люди були знервовані, розгублені, підозрілі, а головне – озвірілі. Спосіб мислення більшості носив імпульсивний характер, а це заважало їм обдумано приймати рішення.

Під кінець літа школярі від'їжджали на польові роботи в село, і тоді місто *«...заголосило й залилося дрібними сльозами»* [Гусейнов 2015:30]. Міські діти їхали працювати на сільських колгоспних полях: *«...ніхто з місцевої влади не уявляв, яку роботу можна доручити міським дітям»* [Гусейнов 2015:34], тобто спостерігалася загальна дезорієнтація у діях і вчинках влади. А це не додавало міській владі авторитету й суттєво позначалося на ставленні до неї мешканців міста.

Навіть перший тиждень у селі виявився тривожним. Здавалось би, праця в степу відволіче хоча б на деякий час учнів від лихих роздумів. Жахливо те, що міські діти стали *«...потроху звикати до напівфронтового неспокійного життя»* [Гусейнов 2015:44]. У цьому роздумі-констатації лексема «потроху» підкреслює те, настільки міським дітям було нелегко призвичаїтися не тільки до умов життя в селі, а й до того, що в будь-який момент ворожі війська увійдуть у село й тоді вони опиняться в повній ізоляції від близьких і рідних.

Час у місті, яке жило очікуванням окупації, суттєво змінив людей: *«За тиждень, поки школярів у місті не було, трапилося чимало змін, а настроїв людей став ще менш впевнений»* [Гусейнов 2015:46]. Відсутність упевненості так чи інакше позначалося на швидкості реакції мислення українців.

У місті в цей час з'явилася нова категорія людей – «біженці». Ці люди гуртувалися й *«похапцем їли щось своє, мовчали; часом плакали або про щось проміж себе тихо перемовлялися; очевидно, про плани та сумнівні перспективи»* [Гусейнов 2015:46]. Так автор представив стан людей, які через обставини (війну) вимушено мандрували. Він підкреслив, що вони мовчазні й утомлені, біженці максимально гуртуються й тримаються один одного. Як відомо, немає нічого гіршого, ніж очікування, адже невизначеність помітно впливає на швидкість прийняття рішень, гальмує ініціативність.

Місто все помітніше мінялося – *«...зіщулилося в передчутті непередбачуваних подій»* [Гусейнов 2015:54]. Напруга, неспокій – це основні риси, характерні для загального психічного стану містян.

І ось коли на місто впала перша бомба, то люди знову активізувалися, стали швидко реагувати на пожежі, надавати допомогу пораними. Вражає тут те, що, попри бомбардування, містяни поспішали на базар, якому *«...виходить, ніякі бомби та війни не на заваді; торжище існуватиме завжди, ніби терті ялові чоботи в їхньому сажі...»* [Гусейнов 2015:59]. Цікавою є поведінка та реакція перехожих на результати бомбардування: *«вони обережно та мовчки обходили місце, куди вночі втрапила німецька бомба. На обличчях не читалося ні найменшого здивування, ніби такі падають щодня, на зразок жовтневого листя з кленів. Хлопця несподіваний здогад навіть заспокоїв: виходить, у житті є щось, здатне пересилити страх і особним чином вселити надію. А його емоційний виплеск – тільки хвилинна слабкість. І все ж після жахливої ночі життя розділилося на те, що до вибуху, й на те, що після нього. Одночасно це був і сплеск самосвідомості (підкреслення наше – С. К.), наслідки якого вчуватимуться довго»* [Гусейнов 2015:59]. У цьому роздумі чудово представлено суттєві зміни у мисленні мешканців міста, які вже не очкують окупації, а живуть, по суті, за крок до неї.

Таким чином, наближення небезпеки додало зібраності містянам, вони відкинули надмірну емоційність.

Напруженість життя містян автор передає у такий спосіб: *«Від дня до дня напруга в місті наростала»* [Гусейнов 2015:77], тобто це свідчить про швидкі зміни у способі мислення городян. Постійна метушня, поява мародерів та провокаторів раз у раз збурювала людей, і так тривало аж до серпня. Усі перипетії доокупаційного міста навчили містян нічому не дивуватися і жити далі. А тому, коли на вулицях міста з'явилися перші німці на мотоциклах, вже ніхто не лякався і не дивувався. У ці моменти факти мародерства почастишили: *«нездоланне бажання в екстремальних умовах обов'язково прихопити чуже позбавляє людину багатьох емоцій, включно зі страхом та почуттям гумору»* [Гусейнов 2015:92]. Тут автор чудово розкрив механізм людської психіки в екстремальних умовах, яка не залежить від адміністративно-територіального устрою держави. На жаль, люди втрачали людське обличчя, і від цього їхній страх підсилювався. Була й така категорія городян, які чекали й радо вітали появу німців у своєму місті.

Отже, місто повністю змінило довоєнний стиль життя, його мешканці по-різному сприймали новини про прихід нової влади, вони ще добре не знали, що їх чекає в майбутньому, але знали одне: потрібно якось виживати. А ще в них з'явилася перспектива порівняти дві форми тоталітарного режиму.

Зі вступом німців в місто стало очевидним одне: буде запроваджено нові порядки. Так, нова влада *«...постановила видавати працівникам театру додатковий пайок, еквівалентний пайку німецького солдата»* [Гусейнов 2015:124], бо окупанти дуже шанували мистецтво. Німці підтримували акторів, яким після вистави роздавали хліб, ковбасу, вино.

Зовсім інакше окупаційна влада ставилася до навчання школярів. Незважаючи на те що вже був початок вересня, німці не квапилися відкривати школи, а тому більшість дітей просто вешталися по вулицях. Це суттєво відрізняло стиль життя містян від довоєнного періоду. Проте німці активно взялися *«налагоджувати життя з базару та старого цвинтаря, що був поруч з торжищем»* [Гусейнов 2015:125]. Мешканці міста підлаштовувалися під нові умови життя. Так, міські євреї, *«які до приходу окупантів розмовляли*

російською (ідиш мало хто пам'ятав), стали найбільшою групою, що послуговувалася мовою Шевченка та Лесі Українки» [Гусейнов 2015:127].

Автор звертає увагу й на те, що в окупованому місті люди поступово звикали до натурального обміну. Так, золота каблучка дорівнювала половині хлібини. З часом містяни навчилися розшифровувати тактичні гасла німців, люди почали орієнтуватися у німецьких рангах. А німецька скрупульозність помітно впливала на організацію життя в місті.

Містяни з кожним днем прилаштовувалися до нових умов життя і те, чого собі не дозволяли до війни, нині стали активно втілювати в життя в умовах нових реалій. Так, молоді дівчати почали все частіше носити різноманітні прикраси, робили зачіски на європейський манер. Містяни навчилися розрізняти серед окупантів німців, італійців, румунів та угорців шляхом аналізу їхніх дій та вчинків. Усе це розширювало межі їхнього світорозуміння, давало їм можливість порівнювати себе з представниками інших націй.

Місто помітно оживилося тоді, коли запрацювала школа, адже школярі відчували: *«...попереду в них не буде прикроців, ні втрат...»* [Гусейнов 2015:134]. Яюсь дуже швидко містяни стали брати з окупантів приклад щодо організації життя. Люди поступово звикали до того, що на вулицях міста кожного дня звучить музика, без якої вони не уявляли свого життя. Насправді окупанти вдало замилювали очі громадянам України, завойовували у такий спосіб повагу до себе як до культурної нації. Усе це давало можливість містянам почуватися розкуто, а тому вони стали дедалі частіше ходити до кінотеатру, де йшли німецькі фільми. Місто охопила «епідемія» симпатії українських дівчат до німців. Проте молодь окупованого міста була різною, і це добре проявилось тоді, коли представник міністерства праці вирішив виступити з агітаційною лекцією перед студентською молоддю щодо вербування її на роботу до Німеччини. Протест молодих людей був викарбуваний у таких словах: *«Справжніх не можна нагнути, сильного в землю не затопчете»* [Гусейнов 2015: 228].

Таким чином, спосіб мислення мешканців міста поступово підлаштовувався під зовсім інші, інколи незвичні до війни поведінкові моделі.

Так місто жило, допоки не почалися диверсії. Саме це ніби струснуло мислення людей в умовах окупації. Після цього містяни зрозуміли, що «позірної демократії» вже не буде. Люди почали очікувати найгіршого: *«Життя мінялося, ставало суворішим і ще більш непередбачуваним»* [Гусейнов 2015:186].

Ще один важливий момент примусив мешканців міста по-іншому подивитися на окупантів, а відповідно й мислити – це масові розстріли євреїв: *«Ще якийсь час у місті тривало щось схоже на громадянську жалобу, намагаючись опанувати внутрішній страх, люди обурювалися, ляли окупантів, хтось демонстративно не виходив на роботу»* [Гусейнов 2015:209].

Спосіб життя в окупованому місті ставав дедалі суворішим і складнішим, мабуть, до цього додавалося наближення зими. Усе в цей час, на думку головного персонажа Шкіпера, нагадувало суцільний балаган: гамір, величезна кількість полонених на вулицях, катастрофічна нестача харчів у місті, а відповідно й голод. Такий стан речей спричинив загальне озвіріння й окупантів, і містян, які вже з ненавистю сприймали усе, що коїлося навколо. Попри все це, мешканці міста все ще дотримувалися принципу: *«менше говори, більше посміхайся»* [Гусейнов 2015:248].

Напруги й страху мешканцям міста додавали дії провокаторів, а це підсилювало підозру й обережність. Місто жило в очікуванні змін, пов'язуваних із наближенням нового 1942 року: *«Що буде далі... можна було тільки гадати»* [Гусейнов 2015:256]. Як би не склалися обставини, але навіть в умовах окупації люди чекали на свято. Зима загострила стан депресії, але наближення весни знову внесло корективи у життя окупованого містечка.

Після зими, на думку Шкіпера, люди стали упевненішими, організованішими. Саме навесні окупаційна влада повністю зняла з себе огидливу маску. Уже не лунали обіцянки, музика, сміх. Окупанти відверто заганяли молодь на роботи до Німеччини. Вони ще продовжували підтримувати

ілюзію порядку, але містян це не вражало. Українці осмислено й цілеспрямовано намагалися чинити окупантам опір: *«Настрої непокори в середовищі потенційних оstarбайтерів тільки посилювалися»* [Гусейнов 2015:268]. Ось тому містяни почали вигадувати різноманітні приводи, аби уникнути виїзду до Німеччини. Усі в місті навчилися бути обережними. Так, українські санітарки потайки виносили їжу та білизну, а натомість пораним німцям приносили самогон. Німці впивалися ним, а це дозволяло дівчатам виносити ще більше їжі. Поцуплений у німців хліб передавали полоненим солдатам радянської армії.

Помітив Шкіпер і те, що містяни частіше стали розмовляти на вулицях і вдома українською мовою. Тобто, це були перші знаки патріотичного мислення.

У міській управі час від часу відбувалися репресії проти українців, а на їхні місця німці призначили грузинів. Люди все більше розмірковували про те: *«Чи виживуть українці, коли дві імперії зробили їх заручниками? Чого очікувати завтра?»* [Гусейнов 2015:317]. Містяни були впевнені, що попереду на них чекає ще більше труднощів. Усе це активізувало мислення мешканців міста, вони відчували неймовірну потребу у спілкуванні, люди прагнули поділитися один з одним своїми сумнівами.

Таким чином, нестійкість соціального, національного статусу в умовах окупаційного режиму максимально активізували мобільність містян, зорієнтували їх у життєвих пріоритетах.

На думку автора роману, *«Міжчасся – найпекельніший момент історії»* [Гусейнов 2015:318]. Люди вже не так боялися майбутнього, як це було у 1941 року. Єдине місце, що наганяло страх на мешканців міста, – це базар. Тут народжувалися й розповсюджувалися різні чутки, а в цілому тут панувала «загальна нервовість». На базарі продавали та міняли різний крам не тільки українці, а й німецькі, румунські та угорські солдати. Базар в умовах окупаційного режиму перетворився на «світовий ринок».

Про те, що в німців усе дуже погано, люди дізналися після того, як у місті з'явилися німецькі господарські частини, які ремонтували взуття німецьких солдатів та офіцерів, підшивали їхній одяг. Це свідчило про те, що у німців закінчуються усі резерви. Німці не приховували розчарування, вони неохоче говорили про війну, переглядали фото своїх дітей і дружин. Як зазначає автор-оповідач, *«невпевненість породжує нервовість»* [Гусейнов 2015:381].

Ситуація на фронті кардинально змінювала спосіб мислення мешканців окупованого міста. Вони почали вигадувати підстави для можливого виправдання перед радянською владою: *«Невинних жертв фашизму ставало більше. З наближенням фронту щільніше кружляли тривожні чутки – люди неприховано турбувалися за своє майбутнє. Задуматися про кінець – значить задуматися про все життя»* [Гусейнов 2015:382].

Помітна різниця у способі мислення представників різних міст виявилася під час міграції евакуйованих, які покидали степове місто й рушали услід за німцями: *«...намагалися поводитися по-столичному, а покинуте в степах місто вважали пересічною провінцією»* [Гусейнов 2015:392]. Ось іще один доказ того, настільки принципово відмінною була специфіка мислення мешканців міст залежно від особливостей адміністративно-територіального поділу. Мешканці обласних міст дещо зверхньо ставилися до жителів периферійних містечок і дуже швидко забували про те, що саме в таких містечках їм пощастило вижити.

Мешканці степового міста поступово залишали рідне місто; розуміючи, що їм буде важко знайти хоч якийсь виправдання перед радянською владою, вони фактично вже не мислили категоріями «своє», «рідне», а все частіше думали про чуже, далеке й невідоме.

Таким чином, Г. Гусейнов презентував в окупаційному романі «Одіссея Шкіпера та Чугайстра» особливості мислення мешканців окупованих міст під час Великої Вітчизняної війни. Автор представив ментальність містян у такий спосіб, що її легко класифікувати за такими часовими орієнтирами: мислення містян до нацистської окупації, під час окупації (часовий принцип); мислення

представників різного типу міст (столичні, обласні та периферійні містяни); способи мислення біженців, переселенців та місцевих жителів.

Саме така класифікація дає можливість простежити за тим, як зміна зовнішніх обставин стрімко позначається на прийнятті рішень й умінні людини контролювати свої слова, міміку, жести, дії та вчинки. Способи мислення мешканців окупованого міста сфокусовані тільки на тому, як вижити. Помічено, що в умовах окупації в місті зникла анонімність контактування, натомість посилювався рівень добросусідства, розвинулася неабияка винахідливість.

Незважаючи на окупаційний режим у місті, саме базар ніби живив свідомість містян, підсилював відчуття небезпеки, змушував активізувати свою діяльність й діяти впевнено й організовано. І ніякі загрози окупантів із мешканцями міста не приспали обережності останніх, люди виробили звичку за будь-яких умов цінувати життя і постійно посміхатися. Довоєнні поведінкові моделі мешканців міст принципово змінилися під час окупації. Люди, не знаючи того, що можна чекати від нової влади, виробили у себе звичку – жити обережно.

Г. Гусейнов, презентуючи спосіб мислення мешканців степового містечка в умовах окупаційного режиму, не залишив поза увагою сприйняття зміни умов життя представниками різних вікових груп. Так, школярам усе, що відбувається в місті, видавалося цікавим і незвичним, а дорослі жили в страху й передчутті небезпеки. Молодь міста з цікавістю ставилася до окупантів, які нібито «окультурювали місто», деякі представники міської молоді, на жаль, навіть симпатизували німцям. У місті діяв принцип соціальної ієрархії серед дівчат, які обирали собі німців-кавалерів, орієнтуючись на їхні військові звання. Отже, в умовах окупаційного режиму, відбулася зміна однієї системи регламентацій іншою, а мислення мешканців зазнало суттєвих змін: люди стали більш емоційно вразливими, втратили здатність міри часу.

Таким чином, аналізований роман Г. Гусейнова – це унікальне джерело для вивчення психіки, свідомості, психотипів персонажів твору.

БІБЛОГРАФІЯ

Антонюк 1997 – Антонюк Н. В. Українське життя в «Генеральній Губернії» (1939–1944 рр.). За матеріалами періодичної преси / Антонюк Н. В. – Львів : Б/В, 1997. – 232 с.

Біленький 2006 – Біленький Є. А., Козловець М. А. Словник соціологічних термінів і понять / Є. Біленький, М. Козловець. – Київ : Кондор, 2006. – 372 с.

Гусейнов 2015 – Гусейнов Г. Одиссея Шкіпера та Чугайстра : окупаційний режим / Григорій Гусейнов. – К. : Ярославів Вал, 2015. – 416 с.

Дробот 1998 – Дробот І. І. Україна в Другій світовій війні : навч. посібник / І. І. Дробот, В. І. Кучер, М. П. Чернега. – К. : ІЗМН, 1998. – 124 с.

Іржавська 2013 – Іржавська А. Негативний вплив нацистського фізичного терору періоду Другої світової війни на морально-психологічний стан східних слов'ян / А. Іржавська // Антропологічний вимір історії. – Вип. 6. – 2013. – С. 172–174.

Коваль 1990 – Коваль М. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945) / М. Коваль. – К. : Альтернативи, 1999. – 336 с.

Першина 1985 – Першина Т. Фашистський геноцид на Україні 1941–1944 рр. / Т. Першина. – К. : Наукова думка, 1985. – 170 с.

Петренко 2014 – Петренко І. Д. Нацистський окупаційний режим на Кіровоградщині 1941–1944 рр. (серія «Архівні документи свідчать») – Кіровоград : Центрально-Українське видавництво, 2014. – 554 с.